

Förord

STEPHAN BORGEHAMMAR

Årets årsbok har predikan som tema. Det är ett angeläget ämne, på flera sätt. Trots allt prat om sekularisering är predikan ännu den i särklass vanligaste formen av offentligt tal i vårt land, om man undantar undervisningen vid skolor och universitet. Predikanter träder bokstavligen upp i tid och otid, i enlighet med apostelns ord till Timotheos.

I både Bibeln och kyrkans tradition är förkunnelsen central. Den är integrerad i missionsbefallningen och den beskrivs som en av kyrkans fyra grundläggande uppgifter i Svenska kyrkans kyrkoordning. Dess betydelse genom historien visar sig i en oöverskådlig rikedom av former och uttryckssätt. Som jag en gång skrev i mitt förord till predikoantologin *Från tid och evighet* (1992) är allt tillåtet i krig och kärlek – och predikan är både krig och kärlek.

Predikans nutida betydelse visar sig också i ett uppblomstrande akademiskt intresse. Medan 1800-talet excellerade i utgivning av predikosamlingar bevittnade 1900-talet en sig ständigt vidgande flod av homiletisk litteratur av olika slag, stundom mer praktisk, stundom mer teoretisk. Det går att skönja en parallell med liturgivetenskapen: liksom den liturgiska rörelsen har drivit fram liturgivetenskaplig forskning och diskussion har en homiletisk rörelse (paradoxalt nog mer tystlåten) drivit fram homiletisk forskning och debatt. I båda fallen har intresset eldats av tydliga ideal: aktivt gudstjänstdeltagande inom liturgiken, dialog mellan predikant och åhörare inom homiletiken.

Här må en kort utvikning om bruk och missbruk av etymologi tillåtas. Författare och debattörer på liturgikens område har ofta hävdad att idealet om hela församlingens aktiva och gemensamma deltagande i gudstjänsten ligger nedlagt i själva ordet liturgi. Det kommer ju av leitourgia, som på klassisk grekiska betyder en offentlig tjänst. Alltså är liturgin gudsfolkets gemensamma och offentliga tjänst inför Guds ansikte. Det är en halvsanning. Leitourgia betyder inte folkets tjänst, det betyder en tjänst *åt* folket, närmare bestämt en välsituerad medborgares tjänst åt det allmänna bästa – som när en rik man bekostar ett offentligt badhus. I kristen tro är liturgen framför alla Jesus själv, som också Hebréerbrevet tydligt säger. Han är den som förenade sig med oss, tog på sig ansvaret för alla våra brister och genomförde det stora försoningsoffret, ”för världens liv”. Det är denna gåva till alla folk, denna kosmiska liturgi som kyrkan firar i sin gudstjänst genom att minnas, höra på och förena sig med sin överstepräst. Det utesluter givetvis inte ett aktivt och gemensamt deltagande, tvärtom. Men en rätt etymologi ger andra och djupare perspektiv än en som pressas att ställa sig i tjänst hos en idé.

På liknande sätt är det med homiletiken. Många författare har påpekat att ordet homiletik, liksom engelskans *homily*, kommer av det grekiska verbet homilein som ”egentligen” betyder att samtala. Alltså, har man sagt, ska predikan i grund och botten vara ett samtal eller en dialog, där det är lika viktigt att predikanten lyssnar på sina åhörare och lär sig förstå deras situation som att han talar till dem. Idealt kanske predikan till och med borde utformas som en dialog! Detta är återigen en halvsanning. Grekiskans homilein kan visserligen betyda att samtala men betyder primärt att umgås. Substantivet homilia kunde beteckna umgänge, sällskap men användes också redan i antiken som ett ord för undervisning (vilket antyder en vacker pedagogisk grundsyn hos de gamla grekerna). I vår tide-räknings början användes ordet även för att beteckna ett informellt och familjärt tal, som vid en middag, till skillnad från ett offentligt juridiskt eller politiskt anförande. När den äldsta kyrkan använde

ordet homilia om predikan var det förmodligen en markering av att biskopen inte höll ett anförande inför sin församling utan talade förtroligt med dem, som med-lem med dem i Kristi kropp. Den stora förebilden för många tidiga biskopar var säkerligen aposteln Paulus, som trots att han i sina brev riktar sig till hela församlingar alltid har ett varmt och personligt tilltal. Återigen motsäger inte detta att det är nödvändigt för en predikant att ”lyssna in” sina åhörare, men den rätta etymologin ger en djupare förståelse av vad predikan i församlingens gudstjänst är och bör vara. (Sedan kan förkunnelse ske också i andra sammanhang, där homilia kanske inte är rätt ord för framförandet, men det är en annan sak.)

*

Åter till årets årsbok! När redaktionen förra våren skickade ut ett upprop som efterfrågade artiklar om predikan blev gensvaret ovanligt stort. Ur dussinet erbjudanden har vi valt ut sex artiklar som inte bara behandlar predikan ”i tid och otid” utan också predikan i nutid och dåtid.

Först kommer två artiklar som tar upp olika aspekter av det rika predikomaterial som finns bevarat från Vadstena kloster. Birgittinbröderna hade av sin stiftarinna, den Heliga Birgitta, fått predikan till både systrarna och folket som en huvuduppgift. Det har beräknats att det hölls predikan i Vadstena klosterkyrka minst hundra gånger om året och att ca 6000 predikomanuskript författade av bröderna i Vadstena finns bevarade. Ur detta rika material väljer organisten och teologie kandidaten Katarina Hallqvist tre predikningar för Heliga Birgittas kanonisationsdag och undersöker hur de beskriver frälsningens – eller med predikanternas ord ”fullkommandets” – väg. Doktoranden Erik Claeson gör ett något större urval av predikningar till olika kategorier av åhörare: präster, ordenssystrar och lekfolk. Det ger honom möjlighet att studera hur bröderna i Vadstena kloster anpassar sin predikan till sina åhörare. Hur väl de faktiskt lyckades ”lyssna in” dem går väl inte att avgöra, men artikeln ger fördjupad kunskap om predikanternas metod och gör det i dialog

med den nyaste forskningen. Båda dessa artiklar kan fungera som en spegel för nutida homiletiska ansträngningar.

Sivert Angel, rektor för Oslo universitets praktisk-teologiska seminarium och försteamanuensis i homiletik, betraktar senmedeltidens och 1500-talets predikan i Norden med uppståndelsekroppen som lins. Genom sitt okonventionella angreppssätt lyckas han påvisa överraskande förändringar och förskjutningar i tidens mentalitet (snarare än i dess predikometod eller teologi).

Frida Mannerfelts bidrag, ”Kontrast och kontinuitet”, bildar en brygga från historia till nutid genom sitt fågelperspektiv på svensk homiletisk litteratur från 1903 till i dag. Genom att koncentrera sig på den litteratur som har använts under prästutbildningen väcker hon frågor om vilka homiletiska ideal som har präglat Svenska kyrkans präster. Hon finner en brytpunkt ungefär vid mitten av 1970-talet, när pastoralinstituten inrättas, med både kontrast och kontinuitet mellan de båda perioderna på var sida om denna punkt. Intressant nog är dialogidealet, som kraftfullt förs fram som det nya under den senare perioden, fullt närvarande också under den förra och en del av vad Mannerfelt beskriver som kontinuitet.

Clara Nystrand, universitetspräst i Malmö, har samlat in 19 predikningar hållna i hennes närområde år 2016 och undersökt vad predikanterna har att säga om Gud. Det nedslående svaret är: ganska lite. Men hon har inte nöjt sig med det, utan har använt homiletisk teori för att fördjupa analysen. Resultatet blir en inträngande studie av vilka effekter den pågående sekulariseringen tycks ha på svensk predikan.

Den sista artikeln innehåller den nyaste homiletiska diskussionen: perspektiv som utarbetas i andra världsdelar och ännu knappt har nått vårt land. Carina Sundberg, som har en examen som Doctor of Ministry in Preaching från Lutheran School of Theology i Chicago och är stiftsteolog i Linköping, förmedlar tankar från Sydafrika och USA om vad reflexion över korsets dårskap kan leda till för slutsatser om predikantens uppgift, samt utmanar oss att fundera över vad det i vårt svenska sammanhang skulle kunna innebära att ta komplexitet, ambivalens och tvetydighet – både i världen och i predikosituationen – mer på allvar.

Som framgår redan av dessa korta introduktioner till årets artiklar är homiletiken ett brett ämne med såväl historiska som teoretiska perspektiv, ofta i kombination och spänning med varandra. Många aspekter av ämnet har inte rymts i denna årsbok. Perioden 1600–1800 behandlas inte alls här, mycket på grund av att det saknas forskning. Svensk frikyrklig predikan skulle ha varit representerad, men olyckliga omständigheter gjorde att den tänkta artikeln föll bort. Jag vågar ändå hoppas att alla läsare ska finna något att intressera sig för och inspireras av mellan dessa pärmar.

*

Svenskt Gudstjänstliv har sedan begynnelsen 1926 haft som ett av sina huvudärenden att främja kunskap om tidegården. Förra året, 2017, publicerade vi en kort recension av den nyutkomna faksimilutgåvan av Skarabreviariet med dess beledsagande volym innehållande en inledning och register utarbetade av doc. Christer Pahlmblad. Bortsett från att recensionen i sin knapphet sannolikt inte förmådde tillfredsställa våra läsares intresse för utgåvans innehåll och användbarhet, förväxlade den Brynolf Gerlaksson, som var biskop av Skara 1478–1505 och lät utge Skarabreviariet, med hans mer berömda företrädare Brynolf Algotsson, biskop 1278–1317. Vissa negativa omdömen i recensionen byggde till yttermera visso på denna förväxling. För att om möjligt göra bot för dessa förseelser, och för att visa vår respekt för doc. Pahlmblad och hans betydande insatser för kunskapen om svensk liturgi i historia och nutid, publicerar vi i denna volym ytterligare en recension av Skarabreviariet, författad av undertecknad och tidigare publicerad i *Kyrkohistorisk årsskrift* 2017.

*

Årets årsbok innehåller som vanligt också många andra recensioner, bland annat av katolska kyrkans nyutkomna *Handbok för predikanter*, som enligt recensenten kan läsas med behållning av predikanter också inom andra kyrkor. En skrift som inte recenseras, därför att den

(ännu?) inte har blivit tryckt, är en *Forskningsöversikt om tidig kyrkomusik (c. 1500–c. 1750)* utgiven av Institutionen för musikvetenskap vid Uppsala universitet 2017. Det rör sig om en rapport som beställts av Svenska kyrkans forskningsenhet på uppdrag av kyrkostyrelsen och som författats av professor Mattias Lundberg, universitetslektor Maria Schildt och forskare Jonas Lundblad. På 40 fullmatade sidor beskrivs aktuell forskning i tematiska avsnitt och som appendix finns en ännu mer fullmatad bibliografi. Båda dokumenten kan i skrivande stund (2018-05-29) laddas ner från Svenska kyrkans hemsida via adresserna www.svenskakyrkan.se/default.aspx?id=1718967 och www.svenskakyrkan.se/default.aspx?id=1718968.

*

Redaktionen för *Svenskt Gudstjänstliv* har utökats. Den 16 april i år kunde vi hälsa fyra nya medlemmar välkomna: professorerna Ninna Edgardh och Mattias Lundberg samt doktoranden Gabriel Bar-Sawme, all tre verksamma vid Uppsala universitet, och prästen, redaktören och doktoranden vid Lunds universitet Mikael Löwegren. Tillsammans representerar de en viktig kompetensökning i redaktionen. Den gör det möjligt för oss att fånga upp mer av både forskning och aktuella händelser inom Sveriges mångfacetterade gudstjänstliv. Den gör det också möjligt för oss att pröva ett nytt sätt att organisera det redaktionella arbetet. I korthet går det ut på att hela redaktionen endast möts en gång per år, för överläggningar och långsiktig planering, medan en mindre redaktionsgrupp varje år utses till att ta ansvar för det kommande årets årsbok. Således har en redaktionsgrupp bestående av Ninna Edgardh, Sune Fahlgren och Stina Fallberg Sundmark utsetts att ta fram 2019 års årsbok, med det preliminära temat ”forskningsfronter inom liturgisk teologi”.

Redaktionsmötet i april innebar också ett avsked. Sven-Åke Selander och Ragnar Holte avgick efter 20 respektive 52(!) år. Ragnars betydelse för Laurentius Petri Sällskapet och dess årsbok tecknades utförligt av Anna J Evertsson redan i förra årets volym och därtill finns inget mer att lägga här. Det är bara att buga. Sven-Åke och

hans insatser skrev jag om redan i mitt förord till 2009 års volym, när han avgick som redaktör, och det enda jag vill upprepa här är följande ord: ”Det viktiga för honom är inte att skylta med sitt namn utan att främja själva saken”. Precis det har han nu gjort i två hela decennier och vi får lov att släppa honom fri. Det gör vi och blickar framåt, såsom han själv önskar att vi ska göra.

